

Zaak C-605/21**Samenvatting van het verzoek om een prejudiciële beslissing overeenkomstig artikel 98, lid 1, van het Reglement voor de procesvoering van het Hof van Justitie****Datum van indiening:**

30 september 2021

Verwijzende rechter:

Městský soud v Praze (Tsjechië)

Datum van de verwijzingsbeslissing:

29 september 2021

Verzoekende partij:

Heureka Group a.s.

Verwerende partij:

Google LLC

Voorwerp van de procedure in het hoofdgeding

Verzoek van Heureka Group a.s. (hierna: „verzoekster”) bij de Městský soud v Praze (rechter voor de stad Praag, Tsjechië; hierna: „verwijzende rechter”), waarbij deze vennootschap van Google LLC (hierna: „verweerster”) vergoeding vordert voor de gedeelde winst die zij zou hebben geleden ten gevolge van het misbruik dat verweerster heeft gemaakt van haar machtspositie door haar eigen prijsvergelijkingsdienst op de best mogelijke plaats in de algemene zoekresultaten te plaatsen en weer te geven ten nadele van verzoeksters prijsvergelijkingsdienst (hierna: „litigieuze gedraging”).

Voorwerp en rechtsgrondslag van het verzoek om een prejudiciële beslissing

De verwijzende rechter verzoekt het Hof van Justitie overeenkomstig artikel 267 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (hierna: „VWEU”)

om uitlegging van richtlijn 2014/104¹, artikel 102 VWEU en het doeltreffendheidsbeginsel.

Prejudiciële vragen

- 1) Moeten artikel 21, lid 1, van richtlijn 2014/104 en de algemene beginselen van het Unierecht aldus worden uitgelegd dat die richtlijn, en in het bijzonder artikel 10 ervan, direct of indirect van toepassing is in het onderhavige geschil betreffende schadevorderingen wegens een schending van artikel 102 VWEU die vóór de inwerkingtreding van richtlijn 2014/104 is aangevangen en na het verstrijken van de omzettingstermijn ervan is beëindigd, wanneer ook de schadevordering is ingesteld na het verstrijken van de omzettingstermijn, of moeten zij aldus worden uitgelegd dat artikel 10 van richtlijn 2014/104 uitsluitend van toepassing is op het deel van de litigieuze gedraging (en het daaruit voortvloeiende deel van de schade) dat heeft plaatsgevonden na de inwerkingtreding van richtlijn 2014/104 dan wel na het verstrijken van de omzettingstermijn?
- 2) Moet artikel 22, lid 2, van richtlijn 2014/104, gelet op de strekking en het doel van richtlijn 2014/104 of artikel 102 VWEU en het doeltreffendheidsbeginsel, aldus worden uitgelegd dat „iedere, krachtens artikel 21 vastgestelde nationale maatregel anders dan de maatregelen bedoeld in [artikel 22,] lid 1” ziet op de nationale bepalingen tot omzetting van artikel 10 van richtlijn 2014/104 of, anders gezegd, is artikel 22, eerste of tweede lid, van richtlijn 2014/104 van toepassing op artikel 10 van richtlijn 2014/104 en de verjaringsregels?
- 3) Zijn dergelijke nationale bepalingen en de uitlegging ervan die de voor de aanvang van de subjectieve verjaringstermijn relevante „kennis dat schade is veroorzaakt” koppelen aan de kennis die de benadeelde partij heeft van de „individuele gedeeltelijke schade” die geleidelijk ontstaat tijdens de voortdurende of voortgezette mededingingsverstoringe gedraging (aangezien de rechtspraak uitgaat van de veronderstelling dat de betreffende schadevordering in haar geheel deelbaar is) en waarvoor er afzonderlijke subjectieve verjaringstermijnen beginnen te lopen, ongeacht of de benadeelde partij op de hoogte is van de volledige omvang van de schade die het gevolg is van het geheel van de schending van artikel 102 VWEU, dat wil zeggen nationale bepalingen en de uitlegging ervan die het mogelijk maken dat de verjaringstermijn voor een vordering tot vergoeding van de schade die het gevolg is van een mededingingsverstoringe gedraging aanvangt voordat er een einde is gemaakt aan de gedraging die er in bestaat de eigen prijsvergelijkingsdienst in strijd met artikel 102 VWEU op een

¹ Richtlijn 2014/104/EU van het Europees Parlement en de Raad van 26 november 2014 betreffende bepaalde regels voor schadevorderingen volgens nationaal recht wegens inbreuken op de bepalingen van het mededingingsrecht van de lidstaten en van de Europese Unie (PB 2014, L 349, blz. 1; hierna: „richtlijn”).

gunstigere wijze te plaatsen en weer te geven, verenigbaar met artikel 10, lid 2, van richtlijn 2014/104 of met artikel 102 VWEU en het doeltreffendheidsbeginsel?

4) Verzetten artikel 10, leden 2, 3 en 4, van richtlijn 2014/104 of artikel 102 VWEU en het doeltreffendheidsbeginsel zich tegen een nationale regeling die bepaalt dat de subjectieve verjaringstermijn voor schadevorderingen drie jaar bedraagt en ingaat op de dag waarop de benadeelde partij kennis heeft gekregen of had kunnen krijgen van de gedeeltelijke schade en van de persoon die ertoe gehouden is deze schade te vergoeden, maar die geen rekening houdt *(i)* met het tijdstip waarop de inbreuk wordt beëindigd, *(ii)* met de kennis van de benadeelde partij dat de gedraging de mededingingsregels schendt, en die tegelijkertijd *(iii)* de verjaringstermijn van drie jaar niet schorst of stuit tijdens een procedure voor de Commissie betreffende een nog steeds voortdurende schending van artikel 102 VWEU en *(iv)* die geen bepaling bevat op grond waarvan de schorsing van de verjaringstermijn niet eerder eindigt dan één jaar nadat de beslissing over de inbreuk in kracht van gewijsde is gegaan?

Aangevoerde bepalingen van Unierecht

Artikel 102 VWEU alsook de artikelen 10, 21 en 22 van de richtlijn.

Toegepaste nationale bepalingen en de temporele werkingssfeer ervan

Wat de periode van de litigieuze gedraging (van februari 2013 tot en met 27 juni 2017) betreft, moet rekening worden gehouden met drie bepalingen, waarvan de verwijzende rechter de občanský zákoník (burgerlijk wetboek)² – dat van toepassing is op een aanzienlijk deel [van die periode] (van 1 januari 2014 tot en met 27.6.2017) – relevant acht. Volgens §§ 620 en 629 van het burgerlijk wetboek bedraagt de subjectieve verjaringstermijn 3 jaar en is de aanvang ervan gekoppeld aan „de kennis van de schade en van de persoon die ertoe gehouden is deze te herstellen”.

Tot en met 31 december 2013 gold de zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník (wet nr. 513/1991, wetboek van koophandel), die de benadeelde eveneens een recht op vergoeding van door mededingingsversturende gedragingen veroorzaakte schade toekende, met dit verschil dat deze wet voorzag in een verjaringstermijn van vier jaar, hetgeen de verwijzende rechter echter niet relevant acht.

² Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (wet nr. 89/2012, burgerlijk wetboek, van kracht vanaf 1 januari 2014) (hierna: „burgerlijk wetboek”).

Vanaf 1 september 2017 gold de zákon č. 262/2017 Sb., o náhradě škody v oblasti hospodářské soutěže (wet nr. 262/2017 betreffende schadevorderingen op het gebied van mededinging; hierna: „ZNSHS”), die uitvoering geeft aan de richtlijn.³

Korte uiteenzetting van de feiten

- 1 Verzoekster heeft de litigieuze gedraging op 26 juni 2020 aangevochten in een vordering tot vergoeding van de gederfde winst ten belope van 394 857 000 CZK, vermeerderd met rente, die bij de verwijzende rechter als rechter in eerste aanleg is ingesteld.
- 2 Die vordering is ingesteld naar aanleiding van het besluit van de Commissie van 27 juni 2017, AT.39740, in de zaak Google Search (Shopping) (hierna: „besluit van de Commissie”)⁴, waarbij is vastgesteld dat verweerster in de periode van februari 2013 tot en met 27 juni 2017 door de litigieuze gedraging artikel 102 VWEU had geschonden, onder meer ook op het grondgebied van de Tsjechische Republiek.
- 3 Aan het besluit van de Commissie gingen de volgende feiten vooraf:
  - op 30 november 2010 heeft de Commissie tegen verweerster een onderzoek ingesteld wegens mogelijke schending van artikel 102 VWEU;
  - op 27 mei 2014 heeft de Sdružení pro internetový rozvoj v České republice (vereniging voor de ontwikkeling van het internet in Tsjechië; hierna: „SPIR”), waarvan verzoekster lid is, een persbericht gepubliceerd met een door de vereniging geformuleerde afwijkende mening over de door verweerster gedane toezeggingen in de procedure voor de Commissie,
  - op 15 april 2015 heeft de Commissie in deze zaak een mededeling van punten van bezwaar vastgesteld, en
  - op 14 juli 2016 heeft zij een procedure wegens schending van artikel 102 VWEU ingeleid (tegen verweerster en ook tegen haar moedermaatschappij, Alphabet Inc.).
- 4 Verweerster stelt dat verzoeksters vorderingen zijn verjaard omdat verzoekster gelet op de in het vorige punt uiteengezette omstandigheden ruim vóór de vaststelling van het besluit van de Commissie kennis had kunnen krijgen van het

³ De in artikel 10 van de richtlijn neergelegde vereisten zijn terug te vinden in § 9 ZNSHS.

⁴ De verwijzende rechter is overeenkomstig het nationale recht en het Unierecht aan die uitspraak gebonden voor wat betreft de vaststelling van de voor de mededingingsverstoringe gedraging verantwoordelijke persoon en van het bestaan van deze gedraging.

feit dat zij schade leed en van de persoon die de schade veroorzaakte⁵, met dien verstande dat de subjectieve verjaringstermijnen voor (gedeeltelijke) schade geleidelijk zijn ingegaan vanaf februari 2013, dat wil zeggen vanaf het begin van de gestelde schade, en uiterlijk vanaf 27 mei 2014, dat wil zeggen vanaf de publicatie van het persbericht door de SPIR.

- 5 Verzoekster had haar vordering dus eerder kunnen instellen en, indien zij van mening was dat verweersters mededingingsversturende gedraging nog steeds voortduurde en dat zij steeds meer schade leed, geleidelijk kunnen uitbreiden tot de haar berokkende (gedeeltelijke) schade.
- 6 Verweester is dus van mening dat de vordering is verjaard voor de periode van ten minste februari 2013 tot 25 juni 2016.

Korte uiteenzetting van de motivering van de verwijzing

- 7 **Eerste vraag:** is de richtlijn in deze zaak van toepassing, en zo ja in hoeverre? Het antwoord op deze vraag is niet eenduidig, aangezien de litigieuze gedraging is begonnen vóór de inwerkingtreding van de richtlijn (te weten vóór 25 december 2014) maar pas na het verstrijken van de termijn voor de omzetting van de richtlijn is vastgesteld, namelijk na 27 december 2016, terwijl de omzetting pas heeft plaatsgevonden op 1 september 2017, toen de ZNŠHS in werking trad.
- 8 Het is dan ook onzeker of artikel 10 van de richtlijn van toepassing is op (i) alle schade [die is ontstaan] in de periode van februari 2013 tot en met 27 juni 2017 of slechts op (ii) het deel van de schade [die is ontstaan] in de periode van 26 december 2014 tot en met 27 juni 2017, dan wel, subsidiair, van de schade [die is ontstaan] na het verstrijken van de termijn voor de omzetting van de richtlijn, te weten in de periode van 28 december 2016 tot en met 27 juni 2017. In zoverre kan doorslaggevend zijn of het aangehaalde artikel een bepaling van materieel recht dan wel een bepaling van procesrecht is (zie de punten 10 en 11 hieronder).
- 9 Indien deze zaak (zelfs maar gedeeltelijk) buiten de temporele werkingssfeer van de richtlijn valt, moet het nationale recht⁶ uitsluitend worden getoetst aan artikel 102 VWEU en het doeltreffendheidsbeginsel.
- 10 **Tweede vraag:** is artikel 10 van de richtlijn een bepaling als bedoeld in lid 1 of lid 2 van artikel 22 van de richtlijn? Het eerste lid van het aangehaalde artikel verwijst naar bepalingen van materieel recht en vormt een verbod op de toepassing van dergelijke bepalingen met terugwerkende kracht ervan, terwijl het tweede lid verwijst naar „andere” bepalingen van de richtlijn, namelijk bepalingen op het gebied van het procesrecht.

⁵ Het staat buiten kijf dat Google LLC exploitant is van de zoekmachine Google.

⁶ De materieelrechtelijke bepalingen van de ZNŠHS, waarbij uitvoering is gegeven aan de richtlijn, zijn in deze zaak niet van toepassing wegens het verbod van terugwerkende kracht.

- 11 De ter omzetting van artikel 10 van de richtlijn vastgestelde nationale bepalingen zijn dus wegens hun aard onderworpen aan een van de genoemde regelingen. Indien op artikel 10 de in artikel 22, lid 2, van de richtlijn neergelegde regeling zou moeten worden toegepast, zouden de bepalingen van de ZNŠHS⁷, die voorzien in een verjaringstermijn van vijf jaar en die van toepassing zijn op verjaringstermijnen die krachtens het tot dan geldende recht zijn ingegaan en niet vóór 1 september 2017 zijn verstreken, vanaf deze datum van toepassing moeten zijn, terwijl het verzoek tot vergoeding in de onderhavige zaak na 25 december 2014 is ingesteld. Daarentegen zou deze regeling niet kunnen worden toegepast indien de verjaringsregels van artikel 10 van de richtlijn als materieel recht zouden worden aangemerkt.
- 12 In de Tsjechische rechtsleer en rechtspraak worden de verjaringsregels gewoonlijk beschouwd als bepalingen van „materieel recht”. De aanvaarding van de verjaringsexceptie impliceert dat de benadeelde geen recht op schadevergoeding kan doen gelden voor de rechter, hoewel dit recht nog steeds bestaat als zogenoemde „natuurlijke” verbintenis. Indien voor de rechter geen verjaringsexceptie wordt opgeworpen, onderzoekt de rechter deze niet ambtshalve en wijst hij de vordering van de verzoekende partij toe. De verwijzende rechter is zich er dus van bewust dat de rechtsfiguur van de verjaring ook procesrechtelijke kenmerken vertoont. In de richtlijn is er bovendien sprake van de verjaring van het „recht om een vordering in te stellen” tot schadevergoeding, hetgeen eveneens zou kunnen wijzen op de meer procesrechtelijke aard van die rechtsfiguur.
- 13 Volledigheidshalve merkt de verwijzende rechter op dat reeds een soortgelijke prejudiciële vraag aan het Hof is voorgelegd in zaak C-267/20 (Volvo en DAF Trucks).
- 14 **Derde vraag:** stemt het nationale begrip „kennis van de schade/dat schade is veroorzaakt”, wat de aanvang van de verjaringstermijn betreft, overeen met de betekenis van vergelijkbare begrippen in het Unierecht?
- 15 Volgens de Nejvyšší soud ČR (hoogste rechter in burgerlijke en strafzaken, Tsjechië)⁸ is kennis van zelfs maar gedeeltelijke schade ten gevolge van een voortdurende of voortgezette inbreuk relevant voor het begin van de subjectieve verjaringstermijn. Het is niet noodzakelijk dat de benadeelde partij kennis heeft van de volledige duur van die inbreuk en van de volledige omvang van de daardoor veroorzaakte schade. De rechtspraak gaat ervan uit dat de schade in dergelijke gevallen deelbaar is en dat elke „nieuwe schade” waarmee de oorspronkelijke schade is vermeerderd ten gevolge van het voortduren/de voortzetting van dezelfde schadeveroorzakende gebeurtenis, autonoom voor de

⁷ § 36 ZNŠHS bevat het vereiste van artikel 22, lid 2, van de richtlijn en bepaalt dat deze wet slechts van toepassing is op de relevante schadevergoedingsprocedures die na 25 december 2014 zijn ingesteld.

⁸ Arrest van de Nejvyšší soud van 23 september 2015, rolnummer 25 Cdo 2193/2014, CZ:NS:2015:25.CDO.2193.2014.1.

rechter kan worden gebracht doordat ofwel een nieuwe vordering wordt ingesteld ofwel een bestaande vordering wordt uitgebreid. Voor elk van deze gedeeltelijke schade begint de subjectieve verjaringstermijn van drie jaar afzonderlijk te lopen.

- 16 Volgens deze uitlegging kon verzoekster in het kader van de onderhavige zaak telkens wanneer verweerster haar eigen prijsvergelijkingsdienst op gunstige wijze plaatste en weergaf op haar webpagina [met de resultaten] van een algemene zoekopdracht, winst derven (gedeeltelijke schade) waardoor een van de vele subjectieve gerechtelijke verjaringstermijnen voor het instellen van een vordering tot vergoeding van die gedeeltelijke schade begint te lopen. Verzoekster zou op die manier voortdurend kennis nemen van de „nieuwe omvang van de schade”. Dit zou er bovendien toe leiden dat vorderingen tot vergoeding van gedeeltelijke schade die in het begin van de inbreuk is ontstaan, kunnen verjaren vóór het einde van de inbreuk.
- 17 In het arrest in zaak C-637/17⁹ heeft het Hof de nadruk gelegd op de kennis van de benadeelde partij omtrent „hoe groot de schade is”, alsmede op de mogelijkheid voor de benadeelde partij om een „volledige vergoeding” te eisen voor de door de inbreuk veroorzaakte schade. Uit dat arrest komt echter niet duidelijk naar voren of de door het Hof beklemtoonde kennis over „hoe groot de schade is” overeenkomt met de kennis van de „volledige schade” die het gevolg is van het gehele voortdurende misbruik van een machtspositie, dan wel of het voldoende is kennis te hebben van de „gedeeltelijke schade” die op een bepaald tijdstip in het kader van een dergelijke voortdurende inbreuk is veroorzaakt.
- 18 Het antwoord op deze vraag lijkt af te hangen van het antwoord op de vraag of het Unierecht niet alleen kwalitatieve kennis vereist (dat wil zeggen kennis van het bepaalde type en de aard van de schade) maar ook kwantitatieve kennis (dat wil zeggen kennis van de volledige omvang van de in de loop der tijd toenemende schade). Indien dit het geval is, kan de verjaringstermijn pas beginnen te lopen zodra de benadeelde partij kennis krijgt van de volledige omvang van de schade.
- 19 Volgens de verwijzende rechter strookt de uitlegging dat een recht op schadevergoeding kan worden „opgesplitst” in tientallen, honderden of meer afzonderlijke vorderingen, niet met de aard van het misbruik van een machtspositie in de onderhavige zaak. De gedeeltelijke inbreuk die de litigieuze gedraging uitmaakt, kan op zich geen schending van artikel 102 VWEU vormen, te weten een gedraging die door haar draagwijdte, duur, intensiteit en wijze van uitvoering tot een „aanzienlijke” aantasting van de mededinging leidt (of kan leiden), of die een mededingingsverstoring heeft, wat een van de voorwaarden is voor misbruik van een machtspositie¹⁰. Volgens de verwijzende

⁹ Arrest van het Hof van 28 maart 2019, [Cogeco Communications], C-637/17, EU:C:2019:263, punten 53 en 54.

¹⁰ Zie bijvoorbeeld arresten van 13 februari 1979, Hoffmann-La Roche/Commissie, 85/76, EU:C:1979:36, punt 123; 6 oktober 2015, Post Danmark A/S/Konkurrencerådet, C-23/14 P, EU:C:2015:651, punten 40, 46, 47, 72 en 73, en 6 september 2017, Intel, C-413/14 P, EU:C:2017:632, punten 139-143.

rechter is in zoverre het bestaan van enige (bijvoorbeeld volstrekt marginale) gevolgen niet voldoende.

- 20 De verwijzende rechter is dan ook van oordeel dat de benadeelde partij, gelet op de aard van de zaak, geen kennis kon nemen van de precieze omvang en aard van de schade in verband met de verschillende „gedeeltelijke inbreuken”, en dat de subjectieve verjaringstermijn (en in dit geval ook de objectieve verjaringstermijn, die niet eerder kan beginnen te lopen dan de subjectieve verjaringstermijn) van de schadevordering niet kon beginnen te lopen vóór de beëindiging van de inbreuk, die plaatsvond toen de Commissie haar besluit vaststelde.
- 21 Gelet op het voorgaande twijfelt de verwijzende rechter of de door de nationale rechterlijke instanties gegeven uitlegging verenigbaar is met artikel 10, lid 2, van de richtlijn, artikel 102 VWEU en het doeltreffendheidsbeginsel.
- 22 **Vierde vraag:** staan de richtlijn en, ingeval zij niet van toepassing is, artikel 102 VWEU en het doeltreffendheidsbeginsel eraan in de weg dat andere aspecten van de verjaringsregels uit het burgerlijk wetboek worden toegepast?
- 23 De verwijzende rechter verwijst allereerst naar het reeds aangehaalde arrest van het Hof in zaak C-637/17 en het arrest van het Hof van 13 juli 2006 in de zaken C-295/04 tot en met C-298/04, *Manfredi*, EU:C:2006:461, die echter werden gewezen toen de richtlijn nog niet van toepassing was. Tevens verschilden in die zaken de relevante feiten, nationale bepalingen en de daarmee samenhangende rechtspraak ten opzichte van de onderhavige zaak.
- 24 In deze zaak koppelt het burgerlijk wetboek de aanvang van de subjectieve verjaringstermijn van drie jaar aan het feit dat de benadeelde partij kennis had of had kunnen hebben van de persoon die de schade veroorzaakte en van de schade zelf (kennis van het precieze bedrag van de schade is niet vereist, noch een volledige kennis van de persoon die de schade heeft veroorzaakt)¹¹. Bovendien kan uit de hierboven aangehaalde nationale rechtspraak worden afgeleid dat de benadeelde partij kennis moet hebben van de betreffende gedraging of, in voorkomend geval, van de verschillende inbreuken die hebben plaatsgevonden in het kader van een voortdurende schending van artikel 102 VWEU die een deel van de schade hebben veroorzaakt.
- 25 Anders dan artikel 10 van de richtlijn en § 9 ZNŠHS, waarbij de richtlijn is omgezet, bevat het burgerlijk wetboek evenwel niet de volgende elementen:

¹¹ Zie ook het arrest van de Nejvyšší soud van 28 mei 2020, rolnummer 25 Cdo 1510/2019, CZ:NS:2020:25.CDO.1510.2019.1

- het vereiste dat de benadeelde partij er kennis van heeft dat de gedraging een mededingingsverstoring karakter heeft¹²;
  - de koppeling van het begin van de subjectieve verjaringstermijn aan de beëindiging van de mededingingsverstoringe gedraging¹³;
  - de stuiting of schorsing van de verjaring tijdens een door de bevoegde autoriteit gevoerde procedure inzake een mededingingsbeperkende gedraging;
  - een schorsing van de verjaringstermijn die niet eerder eindigt dan één jaar nadat de inbreukbeslissing in kracht van gewijsde is gegaan.
- 26 De omstandigheid dat de Commissie in de periode van 30 november 2010 tot en met 27 juni 2017 jegens verweerster een procedure voerde wegens een eventuele (nog steeds voortdurende en niet beëindigde) schending van artikel 102 VWEU, die is afgesloten met een besluit van die instelling, had dus geen invloed op de subjectieve verjaringstermijn in deze zaak.
- 27 Volgens de verwijzende rechter kan het feit dat het nationale recht niet in bovengenoemde vereisten van de richtlijn voorziet, niet worden verholpen door een uitlegging in overeenstemming met het Unierecht. Indien de verwijzende rechter in deze zaak het burgerlijk wetboek zou uitleggen in overeenstemming met de relevante nationale rechtspraak, zou de schadevordering voor de periode van februari 2013 tot en met 25 juni 2017 (dat wil zeggen afgezien van twee dagen van de inbreuk) dus hoogstwaarschijnlijk verjaard zijn.
- 28 Indien de rechter de verjaringsexceptie gegrond zou achten, zou hij de vordering dus bijna volledig hebben afgewezen. In het tegenovergestelde geval zou de rechter een tijdrovende en kostbare bewijsprocedure instellen betreffende het ontstaan en het bedrag van de gestelde schade.

¹² De verwijzende rechter merkt dienaangaande op dat mededingingsautoriteiten vaak pas tot de slotsom komen dat een bepaalde praktijk onrechtmatig is nadat zij een gedetailleerde analyse van alle relevante feiten hebben verricht.

¹³ Volgens de verwijzende rechter is het evenwel niet duidelijk of de beëindiging van de inbreuk in de zin van artikel 10, lid 2 van de richtlijn moet worden opgevat als het laatste tijdstip van de „voortdurende en/of voortgezette inbreuk” (arrest van 24 maart 2011, Aalberts Industries e.a./Commissie, T-385/06, EU:T:2011:114, punt 10; 16 september 2013, Masco e.a./Commissie, T-378/10, EU:T:2013:469, punten 119 en 120 (betreffende een schending van artikel 101 VWEU). De definitieve tekst van de richtlijn bevat immers niet het expliciete vereiste van „het beëindigen van een voortdurende en/of herhaalde inbreuk”, die voorkwam in een eerder voorstel voor een richtlijn.